

# Den svarte manns byrde.

Når historien skal skrives og fremskrittet måles, er det viktig å slippe til motstemmene og la ofrene representere seg selv.

**FREDRIK GIERTSEN**  
Litteraturviter og skribent



**LITTERATUR**  
David Olusoga:  
«Black and British – A Forgotten History»  
Macmillan,  
London 2016  
529 sider

**Rasisme.** Det er kanskje en utbredt oppfatning at rasisme som fenomen gradvis vil forsvinne av seg selv, særlig hvis en ser for seg at de tettere intraetniske relasjonene i kjølvannet av den økende globaliseringen vil føre til at hele rasebegrepet utvannes. Denne optimismen tar imidlertid David Olusoga livet av allerede i innledningen til sin bok «Black and British», der han forteller om sine første møter med fascistene i National Front under oppveksten nordøst i England på 1970- og 80-tallet.

Olusoga ble født i Nigeria, men da han var 14 år gammel befant han seg i en kommunal bolig utenfor Newcastle med sin mor, bestemor og tre søsken. Hver natt i ukevis ble det kastet mursteiner gjennom vinduene deres fra en kirkegård på andre siden av gaten, og det fortsatte selv etter at de var blitt tvunget til å bytte ut glasset med kryssfinér. Ungene skalv og skrek under angrepene, og til slutt måtte familien flytte i sikkerhet i nattens mulm og mørke.

En tid senere våget Olusoga seg tilbake for å ta en titt på skrekkboligen, og han fikk se at den var påmalt et hakekors akkompagnert av et triumferende «NF Won Here». Hadde Olusoga hatt muligheten til å forlate England da, så hadde han gjort det, skriver han. Men han ble, og forholdene ble gradvis bedre.

**Et historisk paradoks.** Denne enkle, men opprivende historien går som en dirrende nervetråd gjennom hele denne velvoksne, men leservennlige fremstillingen. Historien om anglo-afrikanerne er lang, for de første svarte ankom øyriket allerede på 200-tallet, helt mot slutten av Øst-Romerrikets eksistens. Dette var godt over tusen år før britiske pionérer med selvsyn ble kjent med «det svarte Afrika», for de nådde land sør for Sahara først på midten av 1500-tallet.

Etter hvert som England – i og med slavehandelen og etableringen av Det britiske imperiet – ble en global aktør, skulle det bli flere enn de få svarte i London, Bristol og Liverpool som kunne betegnes som anglo-afrikanere:

Snart var også fanger om bord på britiske skip som la ut fra utskipningshavnen Bunce Island (utenfor dagens Sierra Leone) og som hadde sørstatene som mål, så vel som slaver på de britiske sukkerroplantasjer i Jamaica, under *The Crowns* jurisdiksjon.

Her er vi stilt overfor et av historiens paradokser, for mens britene som kjent var dypt involvert i den transatlantiske slavehandelen, er det faktisk juridisk sett uklart om slaveriet noensinne var tillatt hjemme på deres egne øyer.

**Ikke mange svarte.** Selv i denne perioden, fra det aller første britiske slaveskipet i 1616 og frem til annen verdenskrig, bodde det aldri mange svarte i England eller Storbritannia. Antallet stabiliserte seg etter hvert på rundt 15–20 000, så det mest interessante – ved siden av noen talende enkeltskjebner – er å studere hvordan majoritetsbefolkningens syn på dem varierte så sterkt gjennom århundrene.

Når det gjelder Shakespeares tid (1564–1613), finner Olusoga ingen bevis på at det fant sted noen diskriminering av svarte fra myndighetenes side, og det er flere prov fra kirkebøkene på at svarte ble døpt, og mange ble gift, gjerne med hvite partnere. Folk i det sjiktet som Shakespeare beveget seg i viste gjerne fascinasjon for svarte individer (jf. Othello), og mye tyder på at de var påvirket av reiseskildringer som ble mye omtalt i samtiden, som Richard Hayklut og Leo Africanus.

Om selv om samtidige illustrasjoner viser at fargene svart og hvit hadde sterke konnotasjoner, som at djevelen var svart og guddommen hvit, så indikerer dette ifølge Olusoga på ingen måte at samfunnet var preget av rasisme, av den enkle grunn at selve konseptet – med forskjeller basert på raser – ikke ga noen virkelig mening før senere, da slavehandelen ble intensivert.

Det er viktig å huske på at det på 1500-tallet – da det ennå var spanjolene og portugiserne som dominerte slavehandelen – også fantes mange hvite slaver, og at noe av det briter flest fryktet mest på denne tiden, var å bli tatt til fange av barbarer og solgt på markedet.

**Lukrativ handel.** Det var i og med restaurasjonen i 1660, da Charles II etter tiår med borgerkrig og uro ble innsatt som konge i England, Irland og Skottland, at briternes slavehandel virkelig skjøt fart.

Kongen selv så hva slags potensial for inntjening som lå i dette, og i 1672 lot han sin bror sette opp the Royal African Company, et slags aksjeselskap der man sørget for å spre den økonomiske risikoen.



**Mann og bror** Den ikoniske kampanjetegningen med teksten «Am I not a man and a brother?» ble spredt blant annet som plakater og medaljonger. Utformingen var det Josiah Wedgwood som sto for, i 1787.

Foto: MARY EVANS PICTURES/NTB SCANPIX



**Markerte seg** Blant de mest kjente av de tidlige anglo-afrikanerne finner vi Olaudah Equiano (t.v.) og Sarah Forbes Bonetta (t.h.). Equiano (1745–1797), også kjent som Gustavus Vassa, var en fremtredende afrikaner som var involvert i den britiske bevegelsen for å forby slavehandelen. Bonetta (1843–1880) ble født i Nigeria, og som foreldreløs ble hun solgt til slaveri, men ble satt fri og endte opp som gave til dronning Viktoria, som gjorde henne til sin guddatter. Foto: WIKICOMMONS



**Slaverimotstandere** Granville Sharp (t.h.) dedikerte 50 år av sitt liv til kampen mot slaveriet. Hans amerikanske meningsfelle Frederick Douglass (t.v.) var på flere foredragsturneer i Storbritannia. Foto: WIKICOMMONS



**Et nytt liv i vente** I juni 1948 la skipet «Empire Windrush» til kai rett utenfor London. De 492 arbeidssøkende jamaikanerne om bord utgjorde i realiteten starten på etterkrigstidens migrasjonsbølge. Foto: AP/NTB SCANPIX

## Den svarte manns byrde.



I løpet av de første ti årene steg britenes andel av denne menneskehandelen fra 33 til 74 prosent, nå særlig på bekostning av franskmenn og nederlendere.

Dette var likevel bare den beryktede trekanthandelens spede begynnelse. Den hadde oppstått som konsekvens av at britene fra 1607 hadde klart å kløre seg fast i kolonien Jamestown i Virginia, og fulgte opp med etableringen av det forut nevnte slaveforret på Bunce Island ved Afrikas kyst i 1670.

Britene deltok sterkt i denne bestialske menneskehandelen frem til den etter lang kamp – ledet av engasjerte enkelt-individer, gjerne fra kristne minoriteter – ble erklært forbudt i Storbritannia i 1807. I løpet av denne tiden skulle den ødelegge millioner av menneskeliv og berike mange skipsredere, og den var en hjørnestein i imperiebyggingen, men den forandret faktisk

I løpet av de første ti årene steg britenes andel av menneskehandelen fra 33 til 74 prosent.

i liten grad den etniske sammensetningen av den hjemlige befolkningen.

**De første rettssakene.** David Olusoga illustrerer nyansene mellom imperiets hjerte og dets utposter ved hjelp av følgende historie: en vinterdag i 1765 ble en ung svart gutt, kalt Jonathan Strong, slått helseløs på åpen gate i London av sin eier, advokat David Lisle fra Barbados. Gutten stakk av, og da han noe senere – sterkt skadet – sto i kø for å få legehjelp på en annen kant av byen, ble han oppdaget av en legendarisk filantrop ved navn Granville Sharp. Sharp tok seg av gutten, og skaffet ham etter hvert jobb som bud.

Men en dag, mens han var ute på et oppdrag, ble han oppdaget av sin eier fra koloniene og lurt i fangenskap. David Lisle var snar med å kvittere ut den pengesummen gutten representerte for ham, for han solgte ham faktisk til en plantasjeieier på Jamaica – som ble regnet for å være det verste stedet for en slave – før skipet en gang hadde nådd ut i åpent hav.

På mirakuløst fikk Granville Sharp nok en gang reddet ham, og saken munnet ut i en prinsipiell rettssak om hvorvidt slaveri i det hele tatt var tillatt i Storbritannia, all den stund det ikke fantes noen lover som sanksjonerte det. Det ble ikke konkludert i retten, kun inngått et forlik, men Jonathan Strong ble likevel satt fri.

Flere lignende saker fulgte, med samme uavklarte resultat, og de fleste anglo-afrikanere forble i tjeneste hos sitt herskap rett og slett fordi alternativene syntes enda verre. Men én merkelig forandring inntraff: Det ble slått fast at koloniernes lover ikke gjaldt på øyriket, slik at slaveeiere ikke lenger kunne true «sine» svarte med deportasjon.

**Presidentens egen slave.** Dette skulle likevel vise seg å være starten på en kamp som førte til at britisk slavehandel ble avskaffet i 1807, og dernest selve slaveriet i koloniene 26 år senere. Før dette inntraff imidlertid noe som dømte millioner av svarte til ufrihet i ytterligere et snaut århundre, nemlig USAs løsrivelse fra Storbritannia i 1776. Dette skjedde som følge av den amerikanske uavhengighetskrigen,

der flere tusen afroamerikanere flyktet fra plantasjene i sørstatene for å melde seg som frivillige i den britiske hæren, fordi de knyttet sine håp til den relative friheten koloniherrn tilbød dem.

Da det så led mot nederlag for rødjakkene, befant så godt som alle disse seg i New York, omringet av amerikanske patrioter. Herfra fikk mange fritt leide til Nova Scotia i Canada, blant andre George Washingtons «favorittslave» Harry, hvis flukt den indignerte presidenten visstnok tolket som et uttrykk for grov utakknemlighet. Harry, som opprinnelig var fra Vest-Afrika, fant seg heller ikke til rette i Canada, og emigrerte videre til London. Der fikk han høre om et initiativ – som blant andre Granville Sharp var involvert i – om at frigitte slaver skulle få returnere til Afrika, og han dro snart videre til den nyopprettede kronkolonien Sierra Leone. Etter et skatteopprør som til forveksling lignet det som gikk forut for USAs løsrivelse, ble Harry imidlertid forvist fra hovedstaden Freetown, og han endte sine dager på landsbygda.

**Moralsk overlegenhet.** Etter tapet av koloniene i Nord-Amerika markerte Storbritannias tilstedeværelse i blant annet Afrika i realiteten begynnelsen på et nytt kapittel med britisk imperialism, i og med deres opphevelse av slaveriet beholdt britene – dog ikke uten en viss porsjon hyklereri – likevel synet på seg selv som mer siviliserte og humane enn amerikanerne.

Noe senere blusset rasismen på hjemmebane opp, og i kjølvannet av første verdenskrig fant det sted en rekke angrep – i noen tilfeller rene lynsjinger – av svarte i byer som Liverpool, Glasgow og London.

Men pendelen svingte hele tiden, og da Storbritannia fra 1942 begynte å motta store mengder amerikanske tropper, ble man stilt overfor et kinkig dilemma: Skulle britiske byer tillate at de gjestende soldatene praktiserte sine segregasjonslover på vertskapets kinoer, puber og fotballbaner? Ifølge Olusoga gjorde man slett ikke det, for det kom sterke reaksjoner når for eksempel hvite amerikanske soldater gikk så langt som å forsøke å jage svarte briter fra restauranter. Britene mottok stort sett de afroamerikanske soldatene med åpne armer, kanskje mye fordi de – i motsetning til både før og etter krigen – ikke kunne mistenkes for å ville ta jobber fra de lokale, men tvert imot hadde penger å bruke. Uansett fikk britene muligheten til igjen å vise sin moralske overlegenhet, nå til alt overmål i en situasjon preget av kollektiv nød.

Selv om lovene mot diskriminering ble flere og bedre, så ble den voldelige og verbale rasismen også til tider verre.

Det kom sterke reaksjoner når for eksempel hvite amerikanske soldater gikk så langt som å forsøke å jage svarte briter fra restauranter.



**Raseopptøyer** I flere britiske byer opplevde svarte tilløp til lynsjestemning etter første verdenskrig, og på slutten av 1950- og begynnelsen av 1980-tallet var det raseopptøyer i London, som her i Notting Hill, august 1958. Uroen brøt ut etter at hvite strømmet ut i gatene og stilte seg utenfor hjemmene til svarte mennesker og ropte hånende tilrop.

Foto: AP/NTB SCANPIX



**Mot et multietnisk samfunn.** På det meste var det 130 000 afroamerikanske soldater i Storbritannia, og det var den største andelen svarte som noensinne hadde vært til stede på de britiske øyene. Det globale imperiet hadde holdt seg temmelig homogent på hjemmebane, og selv ved krigens slutt var det ikke i nærheten av å være det multietniske samfunnet vi kjenner i dag.

Det begynte i realiteten da det legendariske skipet «Empire Windrush» la til kai i Tilbury ved Themsens utløp i 1948. Om bord befant det seg 492 arbeidssøkende unge menn fra Jamaica, og flere fulgte, takket være en overraskende sjenerøs bestemmelse (*the British Nationality Act*) om at innbyggere av britiske kolonier var å regne som britiske

Basert på deres opphevelse av slaveriet beholdt britene – dog ikke uten en viss porsjon hyklereri – likevel synet på seg selv som mer siviliserte og humane enn amerikanerne.

sørger for at vi ikke glemmer. For selv om lovene mot diskriminering ble flere og bedre, så ble den voldelige og verbale rasismen også til tider verre, og nådde kanskje sitt lavmål i og med det konservative parlamentsmedlemmet Enoch Powells utslørte advarel mot farene ved masseinnvandring i sin beryktede tale om «Rivers of Blood» i 1968.

Olusoga lar imidlertid etterkrigstiden stort sett være, med den unnskyldningen at for en historiker ligger dette for tett opp til samtiden. Men det kan også hende at han føler at han allerede har gjort jobben, og overlater til leseren å føle videre på hvordan det har gått.

**Og den ubehagelige sannheten er at det ikke mangler på paralleller i vår tid.**

**Lykkelig miks** I 1944 befant det seg 130 000 afroamerikanske soldater i Storbritannia. Mange av dem følte seg langt bedre behandlet her enn i hjemlandet, og det ble inngått flere giftermål mellom sort og hvit, noe som var lovstridig i flere stater i USA. Her fra «Club Americana» i London 25. november 1955, der det ble arrangert nattåpen jazzklubb på lørdager fra midnatt til kl. 7 om morgenen.

Foto: KEYSTONE/HULTON ARCHIVE/GETTY IMAGES



**Angrep «koloniinnvandringen»**

Det konservative parlamentsmedlemmet Enoch Powell (t.v.) holdt sin beryktede innvandringskritiske tale, som ble kjent som «Rivers of Blood»-talen, i 1968. I den refererte han til en samtale med en velger («a decent, ordinary fellow Englishman») som hadde uttrykt bekymring for innvandringen fra de tidligere koloniene, med følgende slutning: «In this country in 15 or 20 years' time the black man will have the whip hand over the white man.» Powell ble ekskludert fra Edward Heaths skyggeregjering, men fikk mye støtte. Powells partifelle Norman Tebbit lanserte i 1990 sin «crickey test» – som han mente ville avsløre manglende lojalitet og integrasjon hos innvandrere.

Foto: AP/NTB SCANPIX

borgere, og fritt kunne bosette seg på øyriket. Denne gjestfriheten – som i praksis gjaldt flere hundre millioner mennesker – betød naturligvis ikke at alle som grep sjansen, skulle føle seg like velkomne, noe forfatterens forord om oppveksten sin